

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ КОРЕКЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І
ПСИХОЛОГІЇ**

Кафедра логопедії та спеціальних методик

**Дипломна робота
магістра**

**з теми: «РОЗВИТОК ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ У ДІТЕЙ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ
(на матеріалі дієслівної лексики)»**

Виконала: студентка групи KorLs1-M19z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія. Спеціальна психологія
Нікітчук Ольга Ігорівна

Науковий керівник:
Мілевська О.П., канд. пед. наук,
доцент, доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Дмітрієва О.І., канд. пед. наук,
доцент, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	8
1.1. Закономірності становлення лексичного компоненту у дошкільників з нормотиповим розвитком мовлення.....	8
1.2. Особливості засвоєння лексичного компоненту дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення.....	20
1.3. Характеристика сучасних методичних засобів з формування лексичного компоненту у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	30
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	38
2.1. Методика констатувального дослідження.....	38
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	46
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ ЛЕКСИЧНОГО КОМПОНЕНТУ (НА МАТЕРІАЛІ ДІЄСЛІВ).....	57
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовленнєва компетентність дошкільників передбачає опанування ними лексичним компонентом, який представлений великою кількістю мовних засобів та мовленнєвих умінь. Важливе місце серед них посідають лексичні засоби та уміння щодо їх правильного використання у мовленнєвій діяльності. Ці уміння слугують для здійснення важливих мовних операцій на різних етапах сприймання та породження висловлювань.

Розвиток лексичного компоненту мовлення і, передусім, семантичної структури слова є важливим завданням з розвитку мовлення дитини (А.Арушанова, Ф.Сохін, О.Леонтьєв).

Результат засвоєння лексичного компоненту виявляється у здатності дошкільника адекватно розуміти і правильно вживати лексичну семантику відповідно до контексту, до цілей спілкування, з дотриманням норм лексичної сполучуваності.

Лексичний компонент української мови представлений системою мовних одиниць для позначення назв, дій, ознак, станів предметів чи явищ, їх кількості, розміру, форми та інших характеристик, а також для позначення просторових часових взаємовідношень між об'єктами навколишнього. В онтогенезі мовлення дитина опановує лексичну системність поступово і мультивекторно, засвоює одночасно різну лексичну семантику.

Водночас, процес збагачення та розширення словника відбувається у нерозривному зв'язку із розвитком мислення дитини (Л.Виготський, О.М.Леонтьєв, Ж.Піаже, Б.Серєбрєнніков, О.Шахнарович та ін.), оскільки засвоєне слово узагальнює предмети, дії, ознаки співставно з віднесенням його до певної категорії. Цей процес, на думку науковців, створює для дитини нові можливості у комбінуванні та структуруванні інформації про навколишнє.

З іншого боку, від рівня розвитку лексичного компоненту дитини значною мірою залежить її вербальна поведінка, адже для процесу породження висловлювань необхідно добирати слова з того запасу, який зберігається у її довготривалій пам'яті, а основним критерієм такого відбору виступають семантичні характеристики слова (Л.Виготський).

Наукові дослідження у галузях, лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики переконливо доводять значимість дієслівної лексики для реалізації змісту мовлення, для утворення смислових сполук – словосполучень та речень (А.Богущ, Н.Горбунова, О.Гвоздєв, М.Жинкін, О.Калмикова, С.Цейтлін). Важливим для сучасної теорії та методики розвитку мовлення, а також для логопедії є положення про предикативність дитячого мовлення (І.Зімня, О.О.Леонтьєв, М.Жинкін, О.Шахнарович та ін.), згідно з яким предикат мовленнєвого висловлювання виступає як його основний структурний компонент, а, в свою чергу, дієслово як мовна одиниця найчастіше виконує у мовленні роль предиката.

За умов нормотипового онтогенезу мовлення дитини ще в ранньому віці починає орієнтуватись на зміст дієслів; ця особливість пояснюється тим, що слова-назви дій мають конкретизований зміст, який здебільшого опосередковується власним досвідом дитини. Цілеспрямоване збагачення словесних засобів спілкування шляхом розширення семантичної структури є одним з важливих засобів корекції психічного та мовленнєвого розвитку дитини. Численні дослідження свідчать, що навіть діти без відхилень в розвитку відчують певні труднощі в усвідомленні лексичного значення слова та в оволодінні стратегією його пошуку при породженні мовленнєвого вислову.

При порушенні мовленнєвого онтогенезу (при загальному недорозвиненні мовлення) процес засвоєння лексичного компоненту в цілому, та дієслівної лексики зокрема має ряд особливостей (Г.Грибань, Н.Жукова, О.Мастюкова, Є.Соботович, Л.Бартенева, Л.Трофіменко, О.Ткач, О.Мілевська, Ю.Рібцун та ін.).

Проблема опанування лексичних умінь дітьми з відхиленнями у мовленнєвому розвитку, зокрема при загальному недорозвиненні мовлення є однією із актуальних проблем корекційної педагогіки. Логопедичний аспект даної проблеми, розроблений у працях Р.Левіної, С.Миронової, Є.Соботович, А.Спірової, Т.Філічової, Г.Чиркіної, С.Шаховської, А.Ястребової та ін. Вивчення онтогенезу лексичних умінь у дітей із загальним недорозвитком мовлення (праці І.Глущенко, Г.Грибань, О.Потамошневої, Л.Трофіменко, С.Заплатна ін.) показали обмеженість їхнього словника, звуження смислової структури слова, несформованість різних типів його значень – синонімічних, антонімічних, переносних, безобразних, твірних та похідних. У дітей даної категорії відзначається значно менший обсяг семантичних полів та більш низький (порівняно з нормою) рівень смислових зв'язків між словами, які організують ці поля.

З іншого боку, змістовність мовлення, точність передачі смислу великою мірою залежать від лексичних умінь використання і розуміння мовних засобів, зокрема – синонімів та антонімів. Окремі наукові дослідження вказують на особливі труднощі дітей із загальним недорозвитком мовлення користуватись синонімами та антонімами (праці О.Безрукової, Б.Головіна, Л.Трофіменко, С.Заплатної ін.). Відповідно, ми вважали за доцільне розглянути питання корекції лексичних умінь синонімії та антонімії у дітей даної категорії.

Актуальність дослідження визначається, з одного боку, значимістю проблеми формування лексичного компоненту як складової загальної лексичної компетентності дошкільника з загальним недорозвиненням мовлення, а з іншого – необхідністю врахування значення дієслівної лексики як смислоутворюючої одиниці для побудови висловлювань та потребою у розробленні спеціальних методичних матеріалів з розвитку вказаних умінь та проведення корекційної роботи з метою підготовки цих дітей до навчання у школі.

Об'єкт дослідження: лексичний компонент у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження: методичне забезпечення логопедичної роботи з розвитку лексичного компоненту на матеріалі дієслівної лексики у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Мета роботи: розроблення дидактико-методичного забезпечення з розвитку лексичного компоненту на матеріалі дієслівної лексики у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Для розв'язання мети дипломного дослідження було визначено такі **завдання:**

1) Проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми розвитку лексичного компоненту мовлення за умов нормотипового мовленнєвого онтогенезу та при його загальному недорозвиненні.

2) Експериментально дослідити особливості рівня сформованості лексичного компоненту мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку.

3) Охарактеризувати особливості стану сформованості дієслівної ланки лексичного компоненту у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

4) Розробити дидактико-методичне забезпечення з розвитку лексичного компоненту на матеріалі дієслівної лексики у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Реалізація поставлених завдань забезпечувалась використанням наступних **методів роботи:** вивчення й аналіз лінгвістичної, педагогічної і методичної літератури; констатувальний та формувальний педагогічний експеримент; спостереження; кількісний і якісний аналіз експериментальних даних.

Елементи наукової новизни:

- узагальнено наукові відомості щодо закономірностей опанування лексичним компонентом за умов типового і порушеного онтогенезу мовлення;

- уточнено значення дієслівної лексики для засвоєння лексико-семантичних та лексико-синтаксичних умінь;

- теоретично обґрунтовано методичне забезпечення для проведення логопедичної роботи з розвитку дієслівної ланки лексичного компоненту у старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення;

Практична значущість дипломного дослідження полягає у розробці методичних матеріалів та дидактичного наповнення для здійснення планомірного розвитку лексичного компоненту у дієслівній ланці у старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення. Запропоновані матеріали можуть бути використані логопедами дошкільних закладів, вихователями на заняттях з розвитку мовлення.

Експериментальна база: Хмельницький дошкільний заклад № 35 «Чебурашка». У дослідженні взяли участь 26 дошкільників, з них 14 дітей з нормотиповим розвитком мовлення, 12 дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Апробація роботи здійснювалась на засіданнях методичного об'єднання вихователів та логопедів ЗДО м. Хмельницький. Результати роботи відображено в одній публікації.

Структура дослідження: дана робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене нами теоретико-практичне дослідження дозволило сформулювати наступні висновки та і узагальнення:

1. В цілому проблема розвитку дієслівної ланки лексичного компоненту мовлення у старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення є актуальною на сучасному етапі розвитку вітчизняної логопедії.

Визначено, що лексичний компонент є важливим засобом розвитку у дитини понятійного (вербального) мислення, комунікативних процесів. Розвиток лексичного компоненту підпорядкований певним закономірностям і відбувається поетапно, через засвоєння системи лексичних значень: категоріального, узагальненого, контекстуального; а також значень лексико-семантичних явищ синонімії, антонімії, багатозначності. Лексичний компонент є структурованою системою, у якій виділяються окремі угруповання лексем – семантичні поля;

Уточнено, що дієслівна лексика як складова лексичного компоненту характеризується окремою категоріальністю (інфінітив, предикативна форма, відмінюване дієслово, дієприкметник, дієприслівник) та має розгалужену систему префіксальних словоформ, що об'єктивує труднощі засвоєння дітьми цієї складової лексично компоненту. Дієслівна лексика регулює смислові зв'язки у реченнях та визначає синтаксичні особливості речень. Засвоєння дітьми дієслівної семантики сприяє розвитку у них граматичної та смислової структури мовлення.

2. При загальному недорозвиненні мовлення спостерігається рід особливостей у засвоєнні лексичного компоненту загалом та дієслівної лексики зокрема. Діти із мають обмежений словниковий запас, у якому переважає іменникова лексика; дієслівна лексика є обмеженою та складається з назв дій, які найбільше використовує дитина. У разі ЗНМ діти схильні припускаються лексичних замінів дієслів, жестикуляторних замінів,

неточно вживають дієслова за значенням, неправильно розуміють дієслівні словоформи префіксального типу.

3. Експериментальне вивчення стану сформованості лексичного компоненту у старших дошкільників із ЗНМ, в тому числі дієслівної лексики, показало недостатній його рівень.

Досліджено, що більшість дошкільників із ЗНМ мають низький рівень сформованості лексичного компоненту (виявлено у 50% дітей із ЗНМ); третина дошкільників із ЗНМ (33%) мають середній рівень і одна дитина (8%) достатній рівень сформованості лексичного компоненту.

- Лексична системність у дітей із ЗНМ в цілому знаходиться на низькому рівні; наявні труднощі оперування лексичними узагальненнями та смисловими зв'язками;

- У них виявлено недостатній рівень засвоєння номінативної лексики (переважає низький (24%) та середній (50%) рівні); порушена здатність оперувати значеннями схожості та протилежності; несформована лексична багатозначність та умінь утворювати смислові зв'язки між словами;

4. Виявлено порушення у засвоєнні дієслівної лексики: труднощі актуалізації дієслів; помилки за типом змішування значень префіксальних дієслів; змішування видової та родової семантики дієслів; неадекватне вживання значень дієслів з подібною семантикою;

- Виявлено специфічні порушення утворення смислових зв'язків: суттєве переважання синтагматичних зв'язків за відсутності парадигматичних.

Такі результати дослідження лексичного компоненту у старших дошкільників із ЗНМ свідчать про несформованість у них семантичних полів.

Серед дошкільників з нормотиповим розвитком мовлення відсутні діти з низьким рівнем сформованості лексичного компоненту (0%); невелика кількість дітей з середнім рівнем (29%), решта дітей мають достатній рівень (71%) сформованості лексичного компоненту. Дошкільники з нормотиповим розвитком мовлення швидко і правильно орієнтувались у номінативній

лексиці, припускались окремих неточностей у розрізненні синонімічних значень та лексичної багатозначності, утворювали продуктивні смислові зв'язки.

3. Для організації і проведення логопедичної роботи з розвитку дієслівної ланки лексичного компоненту у старших дошкільників із ЗНМ необхідно керуватись як уявленнями про типові закономірності засвоєння цієї складової мови, так і результатами експериментального дослідження.

Розроблено методичне забезпечення логопедичної роботи; визначено структуру та змістове наповнення методики розвитку дієслівної ланки лексичного компоненту;

в методиці враховано психолінгвістичний принцип смислової поєднуваності слів шляхом утворення синтагматичних та парадигматичних смислових зв'язків; передбачено завдання для розширення й уточнення номінативної лексики, для формування лексико-семантичних явищ, формування; для формування понятійної та значеннєвої співвіднесеності лексичних засобів та для розширення семантичних полів і, на цій основі, формування смислових зв'язків.

Запропоноване методичне забезпечення охоплює лише окрему ланку лексичного компоненту і потребує подальшого розроблення. Перспективою дослідження є апробація розробленого нами методичного забезпечення, розширення його змістового наповнення.

Матеріали дипломного дослідження можуть бути використані у роботі логопеда закладу дошкільної освіти, вихователя ЗДО для проведення занять з розвитку мовлення, студентами під час вивчення курсу логопедії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Речевое развитие дошкольников. Москва: Академия, 2007. 160 с.
2. Алексеєнко-Лемовська Л.В. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку в театральній-ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2009. 20 с.
3. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: книга для воспитателей детского сада. Москва: Мозаика-Синтез, 1999. 272 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. №7. С. 4-19.
5. Бартенєва Л.І. Діагностика системи морфологічної словозміни у дітей із НЗНМ. *Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2005. №2. С.33 -40.
6. Богуш А. М. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок: моногр. Одеса: Поліграф, 2005. 254 с.
7. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навч.-метод. посіб. : В 2 ч. К.: Благовіст, 2001. 215 с.
8. Ветлугина Н.А. Художественное творчество и ребенок. Москва: Педагогика, 1992. 284с.
9. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва: Соцэкгиз, 1934.324 с.
10. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. Москва: АПН РСФСР, 1961. 218 с.
11. Горбунова Н.В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2011. 40 с.
12. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики: учеб. пособ. Москва: Лабиринт, 2001. 304 с.

13. Глущенко І.І. Критерії оцінювання стану сформованості лексичної сторони мовлення у дітей молодшого віку із ТПМ. *Наука і освіта*, 2014. №12. С. 98-103.
14. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ у 2 частинах. Частина 2. / С.М. Дарда. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 400 с.
15. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников: (Дети с общим недоразвитием речи). Москва: Просвещение, 1985. 112 с.
16. Заплатна С. М. До питання обстеження синонімічних засобів мови дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць: Вип. 3. К.: Актуальна освіта, 2006. С. 35-41.
17. Заплатна С. М. Сучасний підхід до проблеми логопедичного обстеження дітей з недорозвитком мовлення. *Педагогіка та спеціальні методики*: Зб. наукових статей. Вип. II. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2002. С.8-13.
18. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филічева Т.Б. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников. Москва: «Просвещение», 1973. 81 с.
19. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филічева Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития у дошкольников: Кн. для логопеда. – Екатеринбург: АРД ЛТД, 1998. – 320 с.
20. Ільїна Н. В. Розвиток структури лексичного значення слова у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. № 24. С. 113-117.
21. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.
22. Кольцова М.М. Ребенок учится говорить. Москва: Советская Россия, 1973. 160 с.
23. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2019. 24 с.

24. Крутій К.Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: навч. посіб. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208с.
25. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Формирование лексики и грамматического строя. Санкт-Петербург: СОЮЗ, 1999. 160 с.
26. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва: Просвещение, 1969. 214 с.
27. Левина Р.Е. Характеристика общего недоразвития речи. *Основы теории и практики логопедии*. Москва: Просвещение, 1968. С. 67 – 85.
28. Логинова В.А. Развитие речи детей дошкольного возраста / под. ред. Ф.А. Сохина. Москва: Просвещение, 1984. 223 с.
29. Логопедія: підруч. / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.
30. Лурия А.Р. Речь и развитие психических процессов ребенка: Экспериментальное исследование. Москва: Изд-во АПН РСФСР, 1956. С. 6 - 94.
31. Луцан Н. Розвиток мовлення дітей засобами народних ігор: монографія. Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2007. 255 с.
32. Лямина Г.М. Развитие речи ребенка раннего возраста: метод. пособ. Москва: Айрис Пресс, 2005. 96 с.
33. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2013. 288 с.
34. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки*. 2017. – Вип. 78. Том 2. С.86-90.
35. Мілевська О.П. Особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. № 15. С.146-154.
36. Мілевська О.П. Розвиток зв'язних висловлювань у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: корекційний та освітній аспекти. В сб: Развитие системы коррекционного образования на

современном этапе (матер.Международ. науч.-практ. конф.). Симферополь, 2013. С. 139–145.

37. Обследование словарного запаса/ под ред. Р.Е. Левиной. Москва: Просвещение, 1967. 367 с.

38. Понятийно-терминологический словарь логопеда/ под ред. В.И. Селиверстова. Москва, 1997. 400 с.

39. Развитие речи детей дошкольного возраста / под ред. Ф.А.Сохина. Москва: Просвещение, 1979. 223 с.

40. Розенгарт-Пупко Г.Л. Формирование речи у детей раннего возраста. Москва: «Академии педагогических наук», 1963. 96 с.

41. Ревуцька О.В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів: Монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 180 с.

42. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2003. 21 с.

43. Савінова Н.В. Логодіагностика готовності дітей із тяжкими порушеннями мовлення до здійснення базових словотворчих операцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. 2014. Вип. 27. С. 184.

44. Соботович Є.Ф. Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції: навч.-метод. посіб. Київ: ІСДО, 1995. 204 с.

45. Соботович Е.Ф. Структура речевой деятельности и механизмы её формирования. Киев: ИЗМН, 1997. 44 с.

46. Соботович Е.Ф. Механизмы речевой деятельности в норме и патологии. *Дети с проблемами в развитии*. 2004. № 2. С. 4 - 6.

47. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2 - 11.

48. Соботович Є. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С. 7-11.
49. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. №3. С. 2 - 5.
50. Соботович Є. Ф. Порухення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 204 с.
51. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 1. – К.: Актуальна освіта, 2004. – С. 7 – 35.
52. Соцька О.П. Формування емоційно-виразного мовлення старших дошкільників у процесі сприймання творів живопису : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2008. 20 с.
53. Тарасун В.В. Логодидактика: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2011. 392 с.
54. Теремкова Н.Э. Домашние логопедические задания для детей 5-7 лет с ОНР. М.: «Издательство ГНОМ и Д», 2006. 57 с.
55. Тищенко В.В. Недорозвиток та недорозвинення: фрагмент лінгвістичного аналізу деяких логопедичних термінів. *Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2006. №3. С. 3 –9.
56. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ: «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
57. Трофименко Л.І. Розуміння багатозначних слів дітьми середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2002. №4. С. 52 – 55.
58. Трофименко Л.І. Діагностична характеристика лексичного розвитку дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2004. №1. С.61-76.
59. Трофименко Л.І. Діагностична характеристика розвитку граматичної системи дітей п'ятого року життя із ЗНМ. *Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної логопедії»*. 2005. №2. С. 100 – 109.

60. Трофименко Л.І. Словотворення у дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія*. 2003. №3. С. 45 – 48.
61. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку // – К.: Навчально-методичний посібник. Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – 2014. – 72 с.
62. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. –К. : Літера. – 2013. – 108 с.
63. Трофименко Л. І. Теоретичні засади дослідження лексичної сторони мовлення у дошкільників в умовах нормального та порушеного онтогенезу / Л. І. Трофименко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2013. – Вип. 4(1). – С. 85-95.
64. Трофименко Л.І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ // *Дефектологія*. – 2011. – №4. – С. 35 – 38.
65. Ушакова Т.Н. О причинах нарушения детского словотворчества. *Вопросы психологии*. 1970. №6. С. 8 -11
66. Ушакова О.С. Развитие речи детей 5-7 лет. Москва: Сфера, 2012. 272 с.
67. Ушинский К.Д. Дневники и автобиографические заметки :собр. соч. в 11 т. Москва: АПН РСФСР, 1952. Т. 3. 347 с.
68. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста: Москва: Айрис-пресс, 2004. 224 с.
69. Филичева Т.Б. Недоразвитие речи у дошкольников и пути его преодоления: автореф. дис. ...канд. пед. наук. Москва, 1974. 18 с.
70. Хватцев М.Е. Логопедия. Москва: Владос, 2009. 272 с
71. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи: Учеб. пособ. Москва: ВЛАДОС, 2000. 240 с.
72. Чумичова Р. Восприятие живописи и развитие образной речи. *Дошкольное воспитание*. 1987. №11. С. 44

73. Шахнарович А.М. К проблеме психолингвистического анализа детской речи: автореф. дис. ...канд. филол. наук. Москва, 1974. 24 с.

74. Шахнарович А.М., Юрьева А.М. Психолингвистический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи. Москва: Наука, 1990. 166 с.

75. Албул В.Г. Засоби розвитку словника у дошкільників. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v5/i17/3.pdf> (дата звернення: 01.04.2020).